

УДК 343.3/.7

DOI: 10.33098/2078-6670.2022.14.26.156-162

ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Колісник Артем Семенович,

к.ю.н., доцент, кафедра інтелектуальної власності та цивільно-правових
дисциплін Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького

e-mail: akolisnyk@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0255-4731>

Ландіна Анна Валентинівна,

к.ю.н., відділ проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

e-mail: anna-lavanda@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3808-7573>

Метою даного дослідження було вирішення проблеми притягнення до відповідальності за невиконання господарських договірних зобов'язань в умовах воєнного стану. **Методика.** Це дослідження здійснювалося у чіткій послідовності, слідуючи етапам вивчення проблематики, ґрунтуючись на логіці викладення матеріалу, з метою досягнення поставлених у статті цілі та виконання визначених завдань. Під час здійснення дослідження застосовувалися такі **методи**, як інформаційно-аналітичний метод; метод системного підходу; метод порівняння і співставлення; метод описового аналізу; метод прагматичного підходу; метод прогнозування. **Результати.** Було встановлено, що кримінальна відповідальність за невиконання чи неналежне виконання господарських договірних зобов'язань нормами чинного кримінального законодавства України не передбачена, хоча забезпечення виконання таких зобов'язань (зокрема, в критичних умовах воєнного стану) кримінально-правовими засобами є доцільним і необхідним. **Наукова новизна** полягає у тому, що ми пропонуємо усунути дану прогалину шляхом включення у Особливу частину КК України ст. 206¹, яка встановлюватиме відповідальність за порушення умов договору, а саме передбачатиме відповідальність за невиконання чи неналежне виконання господарських договірних зобов'язань, якщо це призвело до збитків у великих розмірах (розмір таких збитків, а саме таких, які у 500 і більше разів перевищують неоподаткований мінімум доходів громадян, передбачити у примітці до вказаної статті). У якості обставин, що обтяжуватимуть покарання за вказане діяння, варто передбачити особливо великий розмір, що призвело до особливо значних збитків (які у 1000 і більше разів перевищують неоподаткований мінімум доходів громадян), що теж вказати у примітці до даної норми; повторно, тобто особою, яка раніше вже вчинювала таке кримінальне правопорушення; групою осіб за попередньою змовою та інші, якщо вказані діяння будуть вчинені за наявності інших вагомих обтяжуючих обставин, що впливатимуть на вид та розмір покарання. **Практична значимість.** Дане дослідження не вичерпує вказану проблематику, а відкриває перспективу подальших досліджень у сфері забезпечення виконання договірних господарських зобов'язань.

Ключові слова: господарський договір, договірні зобов'язання, забезпечення виконання договірних зобов'язань, кримінально-правові заходи, воєнний стан, форс-мажор.

Artem Kolisnyk,

*PhD, Associate Professor, Department of Intellectual Property and Civil Law Disciplines
of the Cherkasy National University named after I. V. Kurylo*

e-mail: akolisnyk@ukr.net

Anna Landina,

*PhD., department of problems of criminal law, criminology and judiciary of the Institute
of State and Law named after V.M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine*

e-mail: anna-lavanda@ukr.net

FULFILLMENT OF CONTRACTUAL OBLIGATIONS IN UKRAINE: PROBLEMS OF LEGISLATIVE PROVISION IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

The purpose of this study was to solve the problem of prosecution for non-fulfillment of economic contractual obligations under martial law. **Methodology.** This study was carried out in a clear sequence, following the stages of studying the problem, based on the logic of the presentation of the material, with the aim of achieving the goals set in the article and fulfilling the defined tasks. During the research, such **methods** as the information-analytical method were used; system approach method; method of comparison and comparison; method of descriptive analysis; method of pragmatic approach; forecasting method. **The results.** It was established that criminal liability for non-fulfillment or improper fulfillment of economic contractual obligations is not provided for by the current criminal legislation of Ukraine, although enforcement of such obligations (in particular, in critical conditions of martial law) by criminal legal means is appropriate and necessary. The **scientific novelty** is that we propose to eliminate this gap by including in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine Art. 206¹, which will establish liability for breach of contract terms, namely, will provide for liability for non-fulfillment or improper fulfillment of economic contractual obligations, if this resulted in large losses (the amount of such losses, namely those that are 500 or more times greater than the tax-free the minimum income of citizens, to be provided in the note to the specified article). As circumstances that will aggravate the punishment for the specified act, it is worth predicting a particularly large amount, which led to particularly significant losses (which are 1000 or more times greater than the tax-free minimum income of citizens), which should also be indicated in the note to this norm; repeatedly, that is, by a person who previously committed such a criminal offense; by a group of persons based on a prior conspiracy and others, if the specified acts are committed in the presence of other significant aggravating circumstances that will affect the type and amount of punishment. **Practical significance.** This study does not exhaust the indicated problems, but opens the prospect of further research in the field of ensuring the fulfillment of contractual economic obligations.

Key words: economic contract, contractual obligations, enforcement of contractual obligations, criminal legal measures, martial law, force majeure.

Постановка проблеми. В умовах сучасних економічних відносин однією з основних форм господарських відносин між суб'єктами є договірні відносини. Сутністю таких договірних відносин є договірні зобов'язання, які закріплені у визначних законом документах – договорах.

У вкрай складних умовах, що склалися останніми роками в Україні (зокрема, пандемія ковід 19, що почалася у 2020 році і триває по суті по теперішній час), воєнний стан, який було введено з початку повномасштабного вторгнення військ РФ в Україну (24 лютого 2022 року), склалася нестабільна ситуація у всіх сферах суспільного життя. В таких умовах забезпечення виконання договірних зобов'язань відповідно до умов договорів також стало особливо актуальним і таким, що супроводжується певними ускладненнями.

Хоча проблема забезпечення виконання умов господарських договорів завжди відрізнялася особливою актуальністю і привертала увагу наукових і практичних працівників, зараз з'явилися ряд ускладнень, які вимагають якнайшвидшого вирішення. І кримінально-правові заходи тут відіграють одну з основних ролей, оскільки кримінально-

правові норми виступають додатковим гарантом виконання зобов'язань і дотримання певних правил та законодавчих приписів в усіх галузях шляхом застосування примусових заходів обмежувального характеру. Це стосується і виконання договірних зобов'язань, порушення яких тягне відповідальність, у тому числі і кримінальну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання виконання договірних зобов'язань були об'єктом дослідження таких вчених, як Т.В. Боднар, М.С.Буцан, Н.Ю. Голубєва, В.М. Коссак, А. Коструба, І.С. Лукасевич-Крутник, О.І. Міхно, Д.Г. Павленко, Н.М. Пархоменко, Ю.Ю. Попов та інші. Питання кримінально-правового забезпечення господарських договірних відносин вивчалися такими дослідниками, як О. Гринишин, О.О. Дудоров, Л.М. Скоря та інші.

Але, незважаючи на досить велику кількість досліджень у вказаній сфері, окремі питання кримінально-правового забезпечення господарських договірних відносин залишаються відкритими і вимагають якнайшвидшого вирішення, зокрема в умовах воєнного стану.

Постановка завдання. Враховуючи вказане вище, метою даного дослідження буде вирішення проблеми притягнення до відповідальності за невиконання господарських договірних зобов'язань в умовах воєнного стану. У межах поставленої мети у якості завдань буде визначити види відповідальності за невиконання чи неналежне виконання господарських зобов'язань; визначити доцільність встановлення кримінальної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання договірних зобов'язань; виробити пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення відповідальності за невиконання чи неналежне виконання договірних зобов'язань в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Договір в цілому – це нормативно-правова модель, що складається з компонентів-елементів системи (сторін договору, істотних умов договору, угоди сторін, зобов'язальних правовідносин, правової мети договору), поєднаних між собою функціональними правовими зв'язками (нормами реалізації права) [1]. Основним видом договору є господарський договір, який є певною формою взаємодії конкретних суб'єктів господарювання, юридично закріпленою конструкцією, яка закріплює предмет та умови договору, права та обов'язки сторін, відповідальність за невиконання чи неналежне виконання умов договору, а також підстави звільнення від відповідальності за їх невиконання.

Господарський договір є, за своєю сутністю, певною правовою формою та засобом, за допомогою якого забезпечуються (утворюються, організовуються, продовжуються, завершуються) господарські зв'язки, що є однією з його ознак, під час виконання якого сторони взаємодіють, створюючи, змінюючи та припиняючи відносини між собою [2]. Такий договір як правило має укладатися у письмовій формі, а його положення мають бути узгоджені між сторонами і завірені підписами уповноваженими на це особами.

Основою договору, його предметом та основним об'єктом регулювання, у тому числі і господарського, є певні господарські зобов'язання, які мають виконуватися сторонами у відповідності до положень договору. Господарські зобов'язання – це зобов'язання, що виникають між суб'єктами господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених господарським законодавством, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо), або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управлена сторона, у тому числі кредитор)

має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку (ч. 1 ст. 173 ГК України).

Виконання господарських договірних зобов'язань забезпечується нормами чинних вітчизняних нормативно-правових актів. Зокрема, нормами Господарського кодексу України. Серед основних заходів, які забезпечують виконання договірних зобов'язань, передбачаються господарсько-правові санкції, що встановлюються в межах господарсько-правової відповідальності. Вони полягають у наступному: відшкодування збитків, заподіяних порушеннями таких зобов'язань; штрафи (санкції, які полягають у сплаті неустойки, пені чи інших грошових стягнень), які сплачуються за порушення умов договору, невиконання чи неналежне виконання закріплених у договорі зобов'язань; заходи оперативного-господарського впливу на осіб, що порушують зобов'язання, передбачені договором (ст. 217 Господарського кодексу України).

Натомість, не завжди застосування вказаних заходів і стягнень є ефективним у частині забезпечення виконання договірних зобов'язань, оскільки стягнення та штрафи, пеня та неустойки не мають належного превентивного впливу на потенційних порушників договірних умов. У суспільстві такий вплив мають, як правило, норми кримінального права, що встановлюють відповідальність за найбільш суспільно небезпечні та розповсюджені кримінальні правопорушення, завдяки чому виступають додатковим гарантом дотримання встановлених правил у конкретній галузі життя окремої людини та суспільства в цілому.

В умовах договору прописується, як правило, пункт про форс-мажорні обставини, наявність яких виключають відповідальність за невиконання чи неналежне виконання договірних зобов'язань. Сторони господарських правовідносин, щодо яких уже були укладені договори із чітким визначенням господарсько-правових зобов'язань кожного із їх учасників, з початком війни і введенням воєнного стану в Україні опинилися у таких умовах, які у переважній більшості випадків унеможливлювали виконання умов укладених господарських договорів. Тому тут постало питання про можливість/неможливість вимагання виконання цих угод учасниками господарсько-договірних правовідносин. І одним із аспектів вказаного питання стала необхідність встановлення кримінальної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання договірних зобов'язань у чинному законодавстві України.

Особлива частина Кримінального Кодексу України не містить окремої норми, яка б встановлювала кримінальну відповідальність за порушення договірних зобов'язань (умов договору). Натомість є більш загальна норма, що встановлює кримінальну відповідальність за протидію законній господарській діяльності (ст. 206 КК України), також ст. 355, яка визначає санкції за примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань [3]. Але дані склади кримінальних правопорушень передбачають притягнення до відповідальності особу лише за перешкоджання здійсненню такої діяльності, вчинене шляхом вимоги із застосуванням погроз щодо вчинення насильства, знищення чи пошкодження майна, захоплення майна, яке належить суб'єкту підприємницької діяльності, а також за вимогу виконати чи не виконати договір, угоду чи інше цивільно-правове зобов'язання з погрозою насильства над потерпілим або його близькими родичами, пошкодження чи знищення їх майна за відсутності ознак вимагання. Очевидно, що тут йдеться про осіб, які зацікавлені у невиконанні господарських зобов'язань і як правило не є сторонами господарських договорів або осіб, які зацікавлені у виконанні договорів за різними мотивами із застосуванням неправомірних способів.

І тут варто вказати, що кримінальне законодавство України не містить більше норм, які б дозволяли притягнути до відповідальності осіб, що є сторонами договору і мають виконувати господарські зобов'язання, за їх невиконання чи неналежне виконання. Але збитки від таких протиправних дій можуть бути настільки значними, що невиконання умов господарського договору стають особливо небезпечними для соціуму.

Враховуючи вказане, постає питання: чи необхідно включати до Особливої частини КК України окрему норму, яка встановлюватиме кримінальну відповідальність за порушення (невиконання) договірних зобов'язань, чи, можливо, достатньо вже існуючих кримінально-правових заходів для забезпечення виконання таких зобов'язань? Вирішення вказаного питання неможливе без встановлення рівня суспільної небезпечності такого правопорушення; визначення розміру збитків, що тягне особливо тяжкі наслідки для сторін договору; характеристики складу такого правопорушення (потенційного кримінального) тощо.

На нашу думку, ніхто не буде оспорювати позицію, що невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань може потягти за собою особливо тяжкі наслідки у виді заподіяння матеріальної шкоди (збитків) у великих та особливо великих розмірах. І, оскільки дуже часто умови господарських договорів стосуються досить великого кола осіб, а не лише осіб, які представляють сторони договору, то можна говорити про суспільну небезпечність таких правопорушень.

Що стосується розміру збитків, заподіяних невиконанням чи неналежним виконанням договірних зобов'язань, то варто проаналізувати інші норми Особливої частини КК України, що встановлюють відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності. Так, наприклад, по відношенню до такого кримінального правопорушення, як протидія законній господарській діяльності, велика матеріальна шкода визначається у розмірі 500 і більше неоподаткованих мінімумів доходів громадян. І, оскільки мова тут йде так само про окремий вид господарської діяльності, то і при встановленні розміру збитків можна так само визначати як великий їх розмір при невиконанні чи неналежному виконанні договірних зобов'язань, якщо вони у 500 і більше разів перевищують неоподаткований мінімум доходів громадян. Особливо великий розмір збитків відповідно можна визначити як такий, що у 1000 і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян.

Щодо розповсюдженості такого правопорушення, як невиконання чи неналежне виконання господарських договірних зобов'язань, то згідно із статистичними даними Господарського суду м. Києва із 15786 справ, що були розглянуті судом по суті за 2020 рік, 9720 (близько 62 %) справ були у сфері виконання господарських зобов'язань. І це, до речі, в загальному підрахунку, на 7 % більше порівняно із 2019 роком [4]. Це свідчить про достатню розповсюдженість такого правопорушення, як невиконання господарських договірних зобов'язань, серед яких досить велика кількість таких, що тягнуть за собою значні матеріальні збитки.

Враховуючи вказане вище, видається доцільним включити у Розділ VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» ст. 206¹ «Порушення умов договору», яка передбачатиме відповідальність за невиконання чи неналежне виконання господарських договірних зобов'язань, якщо це призвело до збитків у великих розмірах (розмір таких збитків, а саме таких, які у 500 і більше разів перевищують неоподаткований мінімум доходів громадян, передбачити у примітці до вказаної статті). У якості обставин, що обтяжуватимуть покарання за вказане діяння, варто передбачити особливо великий розмір, що призвело до особливо значних збитків (які у 1000 і більше

разів перевищують неоподаткований мінімум доходів громадян), що теж вказати у примітці до даної норми; повторно, тобто особою, яка раніше вже вчинювала таке кримінальне правопорушення; групою осіб за попередньою змовою та інші, якщо вказані діяння будуть вчинені за наявності інших вагомих обтяжуючих обставин, що впливатимуть на вид та розмір покарання.

Натомість вважаємо за доцільне окремою частиною даної норми передбачити обставину, яка виключає притягнення до кримінальної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання договірних зобов'язань. Така обставина передбачається у самому договорі, зокрема у розділі про форс-мажорні обставини (форс-мажор). За визначенням, форс-мажор (обставини непереборної сили) – це надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами (ч. 2 ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» [5]). Враховуючи визначення вказаної обставини, умова воєнного стану, ведення активних бойових дій та війна в цілому, що ведеться зараз на території України, як раз підпадає під визначення форс-мажорних обставин. А тому невиконання чи неналежне виконання договірних зобов'язань у цих умовах може бути визнано обставиною, яка виключає кримінальну відповідальність за дане правопорушення. Але при цьому потрібно ретельно аналізувати, чи дійсно невиконання чи неналежне виконання вказаних зобов'язань пов'язано саме з цією обставиною, що унеможливує їх виконання у повному обсязі, чи таке діяння вчинене поза впливом таких обставин і обумовлюється виключно недобросовісною поведінкою сторони договору.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновки щодо необхідності врегулювання питання про необхідність (чи можливість) застосування кримінально-правових засобів у частині забезпечення виконання господарських договірних зобов'язань. КК України має певні прогалини у сфері охорони договірних зобов'язальних відносин, що вимагає якнайшвидшого виправлення.

Даний недолік пропонуємо усунути шляхом включення у Розділ VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» ст. 206¹ «Порушення умов договору», яка передбачатиме відповідальність за невиконання чи неналежне виконання господарських договірних зобов'язань, якщо це призвело до збитків у великих розмірах (які у 500 і більше разів перевищують неоподаткований мінімум доходів громадян, що передбачити у примітці до вказаної статті). У якості обставин, що обтяжуватимуть покарання за вказане діяння, варто передбачити особливо великий розмір, що призвело до особливо значних збитків (які у 1000 і більше разів перевищують неоподаткований мінімум доходів громадян, що теж вказати у примітці); повторно; групою осіб за попередньою змовою та інші істотні обставини. Вчинення такого діяння в умовах воєнного стану не повинно тягти кримінальну відповідальність, оскільки невиконання чи неналежне виконання договірних зобов'язань в таких умовах є форс-мажором, що також має бути передбачене у запропонованій нормі.

Видається, що включення цієї норми усуне прогалину кримінального законодавства, яка виключала можливість забезпечувати виконання договірних зобов'язань кримінально-правовими засобами.

Дане дослідження не вичерпує вказану проблематику, а відкриває перспективу подальших досліджень у сфері забезпечення виконання договірних господарських зобов'язань.

Список використаних джерел

1. Коморний О. М. Договір як юридична конструкція. *Теорія і практика правознавства*. Вип. 2 (6). 2014. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:UM5rt-yvr_sJ:tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63128/58537&cd=18&hl=ru&ct=clnk&gl=ua
2. Мокієнко Т. В., Прийдак Т. Б., Ліпський Р. В. Господарські договори: сутність, значення, види та порядок укладання. *Ефективна економіка*. 2019. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7007> (дата звернення: 05.10.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.4.55
3. Кримінальний кодекс України станом на 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Господарський суд м. Києва. Підсумки роботи Суду за 2020 рік. URL: <https://ki.arbitr.gov.ua/sud5011/pres-centr/novyny/1071169/>
5. Про торгово-промислові палати в Україні. Закон України від 2.12.1997 року: станом на 1.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>

References

1. Komornyi, O. M. (2014) Dohovir yak yurydychna konstruktsiia. *Teoriia i praktyka pravoznavstva*, 2 (6). Retrived from: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:UM5rt-yvr_sJ:tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63128/58537&cd=18&hl=ru&ct=clnk&gl=ua (in Ukrainian)
2. Mokiienko, T. V., Pryidak, T. B., Lipskyi, R. V. (2019) Hospodarski dohovory: sutnist, znachennia, vydy ta poriadok ukladannia [Commercial contracts: essence, meaning, types and procedure for concluding]. *Efektivna ekonomika*, 4. Retrived from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7007> (data zvernennia: 05.10.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.4.55. (in Ukrainian)
3. Criminal Code of Ukraine (2022, August 19). Retrived from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (in Ukrainian)
4. The Economic Court of Kyiv. Results of the Court's work in 2020. Retrived from: <https://ki.arbitr.gov.ua/sud5011/pres-centr/novyny/1071169/> (in Ukrainian)
5. On Chambers of Commerce and Industry in Ukraine. Law of Ukraine of (1997, December 2): as of 1.10.2022. Retrived from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 19.10.2022
прийнята до друку 16.11.2022
The article: is received 19.10.2022
is accepted 16.11.2022

Бібліографія: Колісник А. С., Ландіна А. В. Виконання договірних зобов'язань в Україні: проблеми законодавчого забезпечення в умовах воєнного стану. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2022. Вип. 14 (26). С. 156-162. DOI: 10.33098/2078-6670.2022.14.26.166-172.

